

Slavernijverleden in het heden: praktijkervaringen

Als socioloog van niet-westerse samenlevingen met dertig jaar pastorale dienst aan Afrikaanse gemeenschappen, hoop ik met deze bijdrage inzicht te geven in de manier waarop West-Afrikanen in mijn gemeenschap in Amsterdam tegen racisme, zwarte profilering en vooroordelen aankijken. Tegelijkertijd kan het begrijpen van de West-Afrikaanse en West-Europese wereldbeelden dienen om een brede dialoog te openen over het verleden en het huidige discours over slavernij, racisme en zwarte profilering. Dit artikel is geschreven op basis van pastorale ervaringen, gecombineerd met sociologische analyses en theologie vanuit een praktisch perspectief.

Zwart-wit en symbolisch racisme

Jaren geleden vroeg een Ghanese student mij: 'Is God wit?' Vervolgens zei hij: 'Als God wit is, wat ben ik dan, als zwarte man?' Dit zette mij aan het denken. Vragen als deze komen niet uit de lucht vallen. Ze gaan vaak gepaard met diep onderdrukte frustraties en gevoelens en leven bij een groot deel van de 'zwarte' bevolking wereldwijd. Wie erop let, ontdekt dat het woord 'zwart' vaak negatief wordt gebruikt in ons dagelijks leven. Denk aan 'zwart geld' dat moet worden 'witgewassen', of 'zwarte markt' of 'zwart werk'. Het lijkt erop dat de kleur zwart in de meeste gevallen een negatieve lading heeft, zowel in het publieke domein als in dagelijkse gesprekken en uitdrukkingen en in culturele tradities. Ik spreek in dit verband van symbolisch racisme. De Amerikaanse historicus Brion Davis stelt dat

de negatieve connotaties en symboliek van de kleur 'zwart' sinds de middeleeuwen diep zijn ingeprent in Europa:

The visual memories derived from depictions of black demons, devils, and torturers could no doubt reinforce other factors in creating a perception of the ultimate outsiders, even more alien as Arabs and Jews, as the blacks from distant and pagan Africa. (Davis 2006, 79)

Symbolisch racisme zoals het door zwarte mensen wordt waargenomen, gaat over veel meer dan discussies zoals we die in Nederland kennen over Zwarte Piet. In de kern gaat het erom dat de schijnbare afname van openlijk racisme geen reële daling van racisme inhoudt. Een subtieler racisme verving de meer openlijke vorm (Vanhoutte e.a. 2009, 4).

Een Afro-Amerikaanse man vertelde mij eens over de sport snooker, ook bekend als biljart of pool. Hij vertelde dat de witte bal altijd de gekleurde ballen moet verwijderen, waarbij het elimineren van de zwarte bal de hoogste punten scoort. Volgens hem interpreteren zwarte mensen in de Verenigde Staten snooker als een koloniaal, imperialistisch spel, gerelateerd aan symbolisch racisme. Hij vergeleek de snooker-tafel met de wereld en alle andere kleuren als 'de inheemse' of 'niet-westerse volkeren', die moeten worden geëlimineerd door de 'witte bal', die de 'witte mensen' vertegenwoordigt tijdens de koloniale tijd. Poëet en schrijver John Horne schrijft in zijn blog over symbolisch racisme in het snooker- of biljartspel:

Billiards is an interesting game to discuss, as a frequent player myself I can see the racial symbolism that might not cross the mind of many players or spectators of the sport, though it is quite evident in the game. The most common version played in America is pool. Pool uses a white cue ball to knock colored balls into the pockets along the edge of the table. Thus giving the white ball the most power out of all the balls. The table locks the colored balls away one by one, while if the cue ball is sunk in one of the pockets it is not locked away in a compartment, instead, it follows another track inside the table leading it back out. The white ball is able to resume its attack on the colored ones. The game comes to an end when the final ball, a solid black ball, is struck into the corresponding called pocket. The final stand between white and black, a powerful image where white is always victorious, shows racist symbolism ingrained into our society whether we realize it or not.

Ook slechte theologische interpretaties van de Bijbel, hebben in het verleden een negatieve rol gespeeld in de perceptie van 'zwarte' mensen. Dergelijke interpretaties werkten als een theoretisch kader om slavernij en kolonisatie te rechtvaardigen. Een paar eeuwen geleden werd door christenen in het Westen beweerd dat zwarte Afrikanen afstammelingen waren van Cham, de vervloekte zoon van Noach. Deze bewering is zelf een voorbeeld van een racistische theologie.

Op 17 maart 2007 schreef theoloog Sam Janse in dagblad *Trouw* over dit thema: bij de legitimatie van racisme en slavernij speelde het bijbelse verhaal over de vloek van Cham een belangrijke rol en sommige zwarte mensen geloven deze interpretatie tot de dag van vandaag. Janse verwijst hier naar een gesprek tussen zijn collega Jac Hage en een Ghanees van twintig jaar die bevestigde dat zwarte mensen dienaren van de blanken moeten zijn. Mijn gesprekken met sommige West-Afrikanen in mijn pastorale praktijk bevestigen dit; sommigen van hen geloven nog steeds in deze theologie en beschouwen zichzelf als 'vervloekt'.

'Er is een vraag waar sommigen van ons West-Afrikanen elke dag mee leven, we worden ermee wakker, we denken er de hele dag over na', zei een Afrikaanse voorganger die met mij werkte. Ik vroeg hem wat het probleem was dat hem zo stoorde. 'Waarom wij? Waarom behandelde de blanke man ons zo slecht? Zijn wij vervloekt misschien?', vroeg hij mij met een verwijzing naar het slavernijverleden.

Vijf, bijna zes eeuwen geleden werd er vaak gedebatteerd over de vraag of 'zwarte' mensen nu wel mensen zijn of niet. Ze werden gezien

als beesten, of als een lager soort mensen en daarom inferieur aan de Europeanen.

Dit soort beelden werden ook bevestigd door de pausen van die tijd (Adiele 2017, 747) en vervolgens door kolonistoren gebruikt om slavenhandel te rechtvaardigen. Zwarte mensen werden niet beschouwd als mensen, maar als handelswaar. De Portugezen beschouwden zwarten bijvoorbeeld als 'inferieur' of als 'afzonderlijke soort' die de kleur van de duivel vertegenwoordigde (Davis 2006, 94). Ze beschouwden zwarte mensen uit Afrika als onbeschaafden, die sodomie en incest pleegden,

> Voor mij is altijd de vraag: 'Hoe kunnen wij verder?' Ik geloof persoonlijk in dialoog en ontmoetingen op verschillende niveaus en lagen.

en waar kannibalisme praktijk was. Daarom was het een 'rechtvaardige zaak' hen aan slavernij te onderwerpen (Davis 2006, 79).

In 1493 gaf paus Alexander VI in zijn pauselijke bul getiteld *Inter Caetera* Spanje en Portugal zijn zegen om Amerika te veroveren en de inheemse volkeren daar tot hun onderdanen te maken. Spaanse en Portugese koloniale, religieuze en slavernijregels worden allemaal uitgelegd in deze bul (Adiele 2017, 355).

Verskillende wereldbeelden

Een bepaalde kijk op de wereld kan invloed hebben op hoe men het verleden beschouwt en de doorwerking hiervan in het heden. Dit geldt ook voor de manier waarop de West-Afrikanen met wie ik werk naar slavernij en kolonialisme kijken en hoe ze dit aan hun hedendaagse situatie relateren. Hun ervarin-

gen met racisme, discriminatie en armoede, zowel in Nederland als in Afrika, interpreteren ze vanuit hun eigen wereldbeeld. Daarom kan het proberen begrijpen van wereldbeelden van anderen, ons helpen de beleving van zowel de West-Afrikaan als de Nederlander beter te begrijpen.

In de toespraak op 19 december 2022, waarin minister-president Mark Rutte namens de Nederlandse staat excuses aanbood voor het slavernijverleden, benadrukte hij het belang van culturele verschillen:

'Die historische, geografische en culturele verschillen tussen bevolkingsgroepen en mensen doen ertoe, ook in het hier en nu.'

Hoewel ik mij ervan bewust ben dat ik hier generaliseer, geloof ik dat het belangrijk is om de belangrijkste verschillen tussen Europese en Afrikaanse wereldbeelden te benoemen. West-Europeanen hechten waarde aan individuele autonomie en nemen persoonlijke aansprakelijkheid serieus. Dit betekent dat een persoon niet aansprakelijk is voor de daden van beide ouders, laat staan voor de daden van voorouders.

Voor een West-Afrikaan daarentegen spelen de voorouders een belangrijke rol in hun dagelijkse en spirituele leven. Hoewel deze voorouders soms al eeuwen geleden zijn overleden, zijn ze nog steeds springlevend in het heden. Via verhalen worden de gebeurtenissen uit het verleden doorgegeven aan volgende generaties. Zo kunnen ze worden gehoord, gevoeld en geuit terwijl de verhalen worden verteld. Deze orale traditie zorgt ervoor dat de verhalen over voorouders, slavernij en kolonialisme tot leven worden gebracht en steeds opnieuw worden

beleefd. Wat de voorouders werd aangedaan wordt door de levenden gevoeld. Als gevolg hiervan verwachten de afstammelingen van slaven van de afstammelingen van slaven-

houders meer gevoeligheid en erkenning op individuele niveau en oprechte excuses inclusief financiële consequenties op politiek niveau.

Casus #1

Een Nigeriaan van onze kerk ging boodschappen doen in de supermarkt. Hij kocht brood, wat drankjes en een tandenborstel. Nadat hij ons op het kerkelijk kantoor had bezocht, realiseerde hij zich dat hij vergeten was tandpasta te kopen. Hij ging snel terug naar de supermarkt waar hij net had gewinkeld. Toen hij bij de kassier aankwam, werd de alarmbel plotseling hard ingedrukt en werd de beveiliging ingeschakeld. De caissière verdacht hem van diefstal, ze zag zijn volle boodschappen-tas, die hij in de ochtend bij dezelfde supermarkt had gekocht, als gestolen producten. Zonder hem eerst te vragen hoe hij aan die producten kwam, had ze meteen alarm geslagen en de beveiliging laten komen. Iedereen keek toe en niemand deed iets om hem te helpen. Gelukkig had hij zijn bonnetje nog en daarom liet de beveiliging hem gaan. De caissière nam niet eens de moeite om zich te verontschuldigen.

Vanuit het perspectief van de caissière was haar actie misschien niet alleen gericht op zwarte mensen, misschien zou ze hetzelfde hebben gedaan wanneer de klant Nederlands was geweest in plaats van Nigeriaans. Maar vanuit het perspectief van deze man was dit een vernederende ervaring. 'De olie die in de auto's van de meeste mensen hier in Nederland loopt, komt waarschijnlijk uit Nigeria', vertelde hij mij. 'Ze houden van onze olie, maar hebben een hekel aan onze aanwezigheid hier.' Hij verwees sarcastisch naar de aanwezigheid van Shell, de Nederlandse oliemaatschappij in Nigeria. Volgens Milieudefensie is Shell al jaren medeverantwoordelijk voor de vernietiging van de natuur en de inkomstenbronnen van de lokale bevolking. Vele hectare grond zijn door olie vervuiling niet langer bruikbaar. Boeren en vissers zijn hun bron van inkomsten verloren, de bevolking lijdt onder slechte gezondheidstoestanden en er is hoge babysterfte.

Casus #2

Een Afrikaanse man werkte in een bekend bedrijf. Hij wilde zijn horizon verbreden door zijn studie voort te zetten en een diploma in business en management te behalen. Hij vroeg zijn manager daarvoor toestemming. Vanaf dat moment veranderde de houding van de leidinggevenden ten opzichte van deze man. Hij kreeg taken die niet bij zijn profiel pasten. Op een dag waren twee managers aan het praten zonder dat ze merkten dat een andere collega hen hoorde. 'Wat vind je van die Afrikaan die wil studeren?' vroeg de manager. 'We kunnen het ons niet veroorloven dat een "aap" studeert en zich "ontwikkelt" – denk je dat niet?' antwoordde de andere manager lachend. Gelukkig werd dit een rechtszaak met gevolgen in het voordeel van de Afrikaanse man.

Twee praktijkvoorbeelden

De trieste realiteit is dat zwarte mensen anderen er nog steeds van moeten overtuigen dat hun leven ertoe doet. *Black lives matter!* Als predikant in dienst van de Afrikaanse gemeenschap in Amsterdam hoor ik regelmatig vreselijke verhalen over *racial profiling*. De gevallen op de nevenstaande pagina tonen de pijn die deze ervaringen met zich meebrengen.

> *Pas wanneer we een dialoog van hart tot hart aangaan, elkaar in de ogen kijken vanuit het perspectief van de ander, alleen dan kunnen we vrede, verzoening en een oprechte uitdrukking van liefde bereiken.*

Ten slotte

De nevenstaande verhalen zijn slechts twee voorbeelden van tientallen verhalen die ik met pijn in het hart heb aangehoord in mijn kantoor in Amsterdam. Ze variëren van profileren door de politie, verkeerd begrepen worden door verzekeringmaatschappijen, Belastingdienst of op de werkvloer. Voor mij is altijd de vraag: 'Hoe kunnen wij verder?' Ik geloof persoonlijk in dialoog en ontmoetingen op verschillende niveaus en lagen, dus niet alleen op wetenschappelijk niveau maar op een lokaal en persoonlijk niveau. Ontmoeting niet alleen tussen wetenschappers en academici, maar tussen gewone mensen onderling, uiteraard onder begeleiding van publieke personen die bekend staan als bruggenbouwers en verbinders. Pas wanneer we samenkomen en een dialoog van hart tot hart aangaan, elkaar in de ogen kijken vanuit het perspectief van de ander, alleen dan kunnen we vrede, verzoening en een oprechte uitdrukking van liefde bereiken. Alleen zo

kunnen oprechte excuses aan de ene kant en een bereidheid om te vergeven aan de andere kant mogelijk worden. Het vereist werk van beide partijen (Lee 2022).

Mensen vergeten vaak dat het Afrikaanse continent eeuwenlang systematisch is geplunderd en van zijn natuurlijke hulpbronnen beroofd en dat dit nog steeds doorgaat. Afrika en de Afrikanen zijn een zegen voor de wereld, vooral voor Europa. Het overgrote deel van onze industriële en economische grondstoffen komt nog steeds uit Afrika, en toch worden Afrikanen niet behandeld met het respect dat ze verdienen. Als predikant en academicus blijf ik me inzetten voor de rechten van mijn zwarte broeders en zusters en ik hoop meer dialoog en gesprekken op gang brengen tussen mijn Nederlandse en West-Afrikaanse vrienden. <

Literatuur

- Adiele, Pius Onyemечи (2017). *De pausen, de katholieke kerk en de transatlantische slavernij van zwarte Afrikanen 1418-1839*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Davis, David Brion (2006). *Inhumane Bondage: The Rise and Fall of Slavery in the New World*. New York: Oxford University Press.
- Horne, John (2017). 'Billiards Hidden Symbolism', 3.4.2017. <https://jthorneweb.wordpress.com/2017/04/03/billiards-hidden-symbolism/comment-page-1/>.
- Janse, Sam (2007). 'En zo werd Cham zwart gemaakt'. *Trouw*, 17.3.2007. <https://www.trouw.nl/nieuws/en-zo-werd-cham-zwart-gemaakt-b36e18a2/> Last accessed 10 December 2022.
- Lee, Samuel (2022). 'Incompatibel', *De Nieuwe Koers*, 13.7.2022. <https://denieuwekoers.nl/?s=incompatibel>
- Milieudefensie. <https://milieudefensie.nl/actueel/alles-wat-jewil-weten-over-de-rechtszaak-tegen-shell-in-nigeria>.
- Rutte, Mark (2022). Toespraak over het slavernijverleden. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2022/12/19/toespraak-minister-president-rutte-over-het-slavernijverleden>.
- Sunnymark, A. (z.j.). The Butcher of Congo: King Leopold II of Belgium. <https://sunnybruse.wordpress.com/africa/the-butcher-of-congo-king-leopold-ii-of-belgium/>.
- Vanhoutte, B., Spruyt, B., Siongers, J. & Eichardus, M. (ed.) (2009). 'Van ethnocentrisme tot symbolisch racisme. Over conceptuele en methodologische keuzes in het meten van etnische vooroordelen'. In: *Vreemden: naar een cultuursociologische benadering van ethnocentrisme*. Tiel: Lannoo, 39-60.

